

Проблема іншомовної освіти України в професійних ліцях технічного профілю у ХХ – початку ХХІ століття: історичний аспект

Я. С. Сенченко

Запорізький національний університет, м. Запоріжжя, Україна

Paper received 11.05.17; Accepted for publication 20.05.17.

Анотація. У статті визначено основні типи середніх навчальних закладів України ХХ – початку ХХІ століття, що надають професійну підготовку (професійно-технічні навчальні заклади, училища, професійні школи, середні спеціальні навчальні заклади, професійні ліцеї, професійні ліцеї технічного профілю); досліджено проблему вивчення іноземних мов у середніх професійних навчальних закладах.

Ключові слова: середні професійні навчальні заклади, професійні ліцеї технічного профілю, іноземні мови, професійна підготовка, іншомовна освіта.

Вступ. Вплив європейських країн на українську освіту і культуру, а також соціальна потреба суспільства у нових навчальних закладах, що здійснюють підготовку робітничих кадрів, зумовили реформування системи професійної освіти, в наслідок чого виникли перші професійні навчальні заклади. Появі перших професійних навчальних закладів сприяло: багатівкове становлення вітчизняної культури в контексті європейських традицій; великий спадок українських освітньо-педагогічних традицій (освіта Київської Русі, братські школи, козацькі школи та інші навчальні заклади); швидкий розвиток науки і техніки, торгівлі та підприємництва; потреба в підготовці спеціалістів торговельно-економічного співробітництва тощо.

Короткий огляд публікацій за темою. Історію становлення та розвитку системи професійно-технічної освіти України, особливості вивчення іноземних мов у середніх професійних навчальних закладах досліджують: Б.В. Возниця [1], М. Голяк [2], М.В. Гончар [3], О.А. Жерновникова [4] та ін.

Метою даної статті є вивчення досвіду навчання іноземних мов в середніх навчальних закладах України ХХ – початку ХХІ століття, що надають професійну підготовку.

Матеріали і методи. Матеріали: методична, психолого-педагогічна наукова література. Методи дослідження – критичний аналіз літературних джерел, вивчення та узагальнення досвіду навчання іноземних мов.

Результати та їх обговорення. У ХХ столітті основними середніми професійними навчальними закладами в Україні були: середні професійно-технічні навчальні заклади (училища, професійні школи), середні спеціальні навчальні заклади (училища, технікуми), професійні ліцеї та інші.

В училищах, професійних школах, які належали до середніх професійно-технічних навчальних закладів, учні вивчали англійську і німецьку мови. Для більшості учнів, які не вивчали іноземні мови в школах, вивчення англійської або німецької мов було факультативним [9, с. 183]. Ці учні мали право вирішити чи будуть вони вивчати курс іноземної мови за відповідними програмами і підручниками в об'ємі школи. Зацікавлених у вивченні тієї чи іншої іноземної мови учнів об'єднували у групи, які займалися поза розкладом обов'язкових предметів. У вкладаші до диплома цих учнів не зазначалося про вивчення іноземних мов. Якщо до вступу в середнє професійно-технічне училище, учні вивчали іноземні мови в школах, то вони

обов'язково продовжували вивчати їх в училищах. Для тих учнів, які вивчали іноземні мови як обов'язковий предмет, оцінка ставилася у вкладаші до диплома. Екзамєн з іноземних мов не проводився, тому підсумкову оцінку ставили на основі піврічних.

В середніх спеціальних навчальних закладах (училищах, технікумах), також як і в середніх професійно-технічних училищах, учні продовжували вивчати ту іноземну мову, яку почали вивчати в середній школі. Метою навчання, наприклад, англійської мови було читання, розуміння і переклад суспільно-політичних текстів і літератури зі спеціальності середньої складності за допомогою словника, читання і розуміння нескладного художнього тексту без словника на основі знайомого лексичного і граматичного матеріалу, розвиток навичок усного мовлення на основі мовного матеріалу, передбаченого програмою [8, с. 3]. Зміст вивчення англійської мови відрізнявся в залежності від того, чи учні поступали в середні спеціальні навчальні заклади на базі восьмих класів, чи на базі десятих класів. Для учнів на базі восьмих класів в процесі навчання англійської мови відбувалося засвоєння мовного матеріалу (фонетичного, лексичного і граматичного), проте більшість часу відводилося на розвиток вмінь і формування навичок усного мовлення та читання.

Викладання фонетичного матеріалу відбувалося впродовж всього курсу англійської мови. Учні відпрацьовували вимову за допомогою читання текстів і усного мовлення, оволодівали наголосом та інтонацією. Найбажанішим результатом було максимальне наближення до правильної вимови. Лексику використовували в усному мовленні у нових сполученнях загальної тематики. Словниковий запас складав 1000 лексичних одиниць разом із лексикою восьмирічної школи. Враховуючи мовні особливості і стиль науково-технічної літератури, необхідно було засвоїти наступне: інтернаціоналізми, різні терміни, неологізми, конверсії, фірмові назви, технічні скорочення тощо [8, с. 6]. Граматичний матеріал, також як і лексичний, використовували для розвитку вмінь усного мовлення і формування навичок читання.

Усне мовлення включало в себе аудіювання і говоріння. В процесі аудіювання учні повинні були: розуміти усне мовлення на слух, яке пов'язано з пройденою тематикою; розуміти усне мовлення на побутову тематику в процесі безпосереднього спілкування; сприймати усне мовлення у записі на магнітній стрічці, проте за умови, що це буде нормальний темп мовлення (100-200 слів за хвилину) з чіткою дикцією; розуміти основний

зміст прослуханого; розуміти окремі частини прослуханого. Щодо говоріння висувалась певна низка вимог: відповідний темп мовлення, близький до нормального; складний зміст висловлювання і великий обсяг виражень. Окрім усного мовлення, увага приділялась письмовому мовленню. Проте, суттєва роль відведена читанню художніх і суспільно-політичних текстів, читанню і перекладу текстів зі спеціальності, а також позакласному читанню.

Англомовне читання відбувалося у чотирьох напрямках: читання художніх, суспільно-політичних, професійно-орієнтованих текстів та позакласне читання. Для читання англомовних художніх і суспільно-політичних текстів використовували незнайомі тексти побудовані на пройденому мовному матеріалі, причому, без використання словника. Кількість незнайомих лексичних одиниць складала 10-15% від загальної кількості слів тексту. Текстовим матеріалом були: тексти підручника; адаптовані уривки з класичної і сучасної англомовної літератури; статті з газет і журналів. У середніх спеціальних навчальних закладах навчали письмовому й усному перекладу англомовних художніх і суспільно-політичних текстів. Учні повинні були письмово перекладати з швидкістю 800-900 друкованих одиниць, усно – 1000-1100 друкованих одиниць.

На відміну від перекладу англомовних художніх і суспільно-політичних текстів, в процесі читання англомовних текстів зі спеціальності головним видом перекладу був – технічний. Майбутній фахівець «в своїй практичній діяльності повинен вміти читати і перекладати технічну літературу зі спеціальності» [8, с. 3]. «Навчання елементів технічного перекладу слід починати з 1 курсу використовуючи загальнотехнічні тексти» [8, с. 6]. Тексти зі спеціальності були середньої складності. Кількість друкованих одиниць для письмового перекладу – 800 за годину. Учні читали і перекладали (за допомогою словника) тексти науково-технічної літератури з англійської мови на рідну. Це були такі тексти, як: паспорти машин, описи приборів і робочих процесів, описи монтажу нескладних пристроїв тощо. Учні розвивали вміння працювати зі словником, розуміти основний зміст прочитаного, враховувати лексичні і граматичні особливості при перекладі, визначати жанри науково-технічної літератури.

Окрім традиційних методів, в середніх спеціальних навчальних закладах вивчали англійську мову на вечірніх уроках за так званим «методом Берліца» [3, с. 135]. Суть даного методу полягала у швидкому практичному навчанні англомовного мовлення. Згідно цього методу, викладачами повинні бути носії мови. Навчання відбувалося у формі англомовної бесіди викладача з учнями. В процесі усного мовлення закріплювалися основні граматичні структури. Сприйняття лексичного матеріалу відбувалось за рахунок асоціацій учнів. Для засвоєння мовного матеріалу також застосовувались різні види наочності – малюнки, предмети, дії. Провідний принцип методу Берліца – занурення у англомовне середовище. В процесі навчання необхідно було повністю відмовитися від користування рідною мовою.

Деякий час відводили позакласному читанню художньої, суспільно-політичної та спеціалізованої літератури. В процесі позакласного читання, також як і під час усного мовлення, повторювався і закріплювався мовний матеріал. Для читання художньої літератури

використовували переважно ознайомлювальне читання з розумінням основного змісту твору, для суспільно-політичної та спеціалізованої літератури – вивчаюче читання з повним розумінням тексту та елементами аналізу. Обсяг позакласного читання залежав від виду літератури: для художньої – 60 сторінок (одна сторінка 1200-1500 друкованих одиниць); суспільно-політичної – 10 тисяч друкованих одиниць; спеціалізованої – 25 тисяч друкованих одиниць.

Навчання учнів англійської мови на базі восьми класів було обов'язковим і мало на меті читання, розуміння і переклад суспільно-політичних і професійно орієнтованих текстів, розвиток навичок усного мовлення. На базі десятих класів воно було по-перше, факультативним; по-друге, його мета – навчання саме професійно орієнтованого читання і перекладу літератури зі спеціальності, а також удосконалення навичок усного мовлення. Професійно орієнтовані тексти мали переважно середню важкість. Під час перекладу учням дозволялося використовувати словник. Викладання англійської мови відбувалося у два етапи. Перший етап орієнтований на удосконалення навичок читання і усного мовлення. Другий етап – це власне навчання читання і переклад літератури зі спеціальності. Зміст навчання англійської мови після восьми і десятих класів на вечірній та заочній формі відрізнялася тільки меншим навантаженням і обсягом.

В кінці ХХ століття на базі професійно-технічних училищ з'явилися так звані експериментальні навчальні заклади нового типу – професійні ліцеї [4, с. 550]. Їх називали новими, тому що, на відміну від загальноосвітніх шкіл, професійні ліцеї мали певний профіль навчання (фізико-математичний, природничо-науковий, технічний тощо), специфіку і особливості навчального процесу. Професійні ліцеї забезпечували неперервність середньої та вищої освіти, мали індивідуальні навчальні плани і програми, до яких крім обов'язкових предметів, належали профільні предмети. На зміну експериментальним навчальним закладам нового типу (тобто професійним ліцеям) виникають нові навчальні заклади, що надають професійно-технічну підготовку [7].

На початку ХХІ століття, серед типів професійно-технічних навчальних закладів, що здійснюють професійну підготовку, особливе місце мають професійні ліцеї відповідного профілю, зокрема, професійні ліцеї технічного профілю. В цих навчальних закладах в основному викладають англійську і німецьку мови. Основними підходами, що застосовуються в іншомовній освіті професійної школи є компетентнісний, комунікативно-діяльнісний, культурологічний та особистісно-орієнтований. Також в навчанні іноземній мові професійно-технічних навчальних закладів деякі дослідники виділяють ситуативний підхід [1; 2]. Одним з методів і форм роботи, які застосовують в навчальному процесі професійних ліцеїв технічного профілю, є інтерактивні методи навчання (рольові ігри, ситуативні завдання), а також парні та групові форми роботи [5, с. 6]. Перевага надається комунікативно спрямованим завданням і вправам.

Провідним компонентом змісту навчання англійської мови в професійних ліцеях технічного профілю є навчання мовного матеріалу (фонетичного, лексичного, граматичного) і різних видів мовленнєвої діяльності

(аудіювання, говоріння, письма та читання). Слід відзначити, що процес засвоєння фонетичного, лексичного, граматичного матеріалу має свої особливості. Метою навчання фонетики в професійних ліцях технічного профілю є максимальне наближення вимови учнів до стандартної. До основних вимог такої вимови належить фонематичність і відносна швидкість. Оформлення вимови повинно бути зрозумілим для співрозмовника.

У навчанні лексичного матеріалу до іншомовного досвіду учнів професійних ліцеїв технічного профілю додається професійно орієнтована лексика технічного профілю. Слід звернути увагу на те, що до активного лексичного мінімуму, який повинні засвоїти учні професійних ліцеїв технічного профілю, належать лексичні одиниці не тільки фахової, а й загальноосвітньої тематики [5, с. 20]. Пасивний лексичний мінімум формується в процесі іншомовного читання. В процесі самостійного читання текстів технічного профілю розширюється професійно орієнтований словниковий запас учнів професійних ліцеїв. Учні повинні розпізнавати і розуміти графічні форми лексичних одиниць в текстах, особливо в професійно орієнтованих. Окрім цього, учні мають вміти працювати з різними видами словників (одномовними, двомовними, тлумачними та ін.).

У навчанні граматики учні професійних ліцеїв технічного профілю повинні мати вже засвоєний активний граматичний матеріал. В основному повторюється граматики, в якій акцент робиться на: систематизацію видо-часових дієслів (особливо, група минулих часів, група майбутніх часів, група dokonano-тривалих часів та ін.), повторення граматичних структур (will or going to + Infinitive, used to or would + Infinitive та ін.), першого, другого і третього типів умовних речень, опрацювання узгодження часів (пряма та непряма мова), форм інфінітива, форм дієприкметника теперішнього і минулого часів, прислівників (until, when та ін.) [5, с. 21]. Також повторюються правила синтаксису, а саме: складносурядні та складнопідрядні речення. Враховуючи те, що учні професійних ліцеїв технічного профілю повинні мати вже засвоєний активний граматичний матеріал, основна увага приділяється засвоєнню пасивного граматичного матеріалу, яке відбувається в процесі читання професійно орієнтованих текстів. Засвоєння граматичного матеріалу можна перевірити під час самостійного читання, наприклад, за допомогою тестування.

Здійснення мовленнєвої діяльності відбувається за допомогою наступних її видів: аудіювання, говоріння, письма та читання. Для навчання аудіювання необхідно разом із загальноосвітніми текстами, використовувати автентичні тексти фахової спрямованості. В процесі прослуховування іншомовних текстів, учні можуть спиратися як на мовну і контекстуальну здогадку, так і на власний досвід. Наприкінці навчання аудіювання в професійних ліцях технічного профілю учні повинні розуміти інформацію під час безпосереднього і опосередкованого іншомовного спілкування; розуміти основний зміст іншомовних текстів, вибирати основну інформацію в них, незважаючи на незнайомі факти, обставини, події; виділяти головну думку або ідею з прослуханого [8, с. 28].

Навчання говоріння передбачає розвиток монологі-

чного і діалогічного мовлення учнів. Обсяг монологічного висловлювання учнів професійних ліцеїв технічного профілю складає не менше 16 речень на початку навчання і не менше 18 – наприкінці. В процесі навчання монологічного мовлення учні висловлюються і обґрунтовують своє відношення відповідно до певної ситуації; описують об'єкти, події, явища; розповідають про повсякденне життя, про минулу діяльність, про плани на майбутнє; передають зміст книжки/фільму/вистави тощо або доводять свою точку зору з приводу прочитаного, почутого, побаченого [8, с. 28]. Обсяг діалогічного мовлення – не менше 10-11 реплік. Бажаним результатом є: спілкування відповідно до основних норм країни, мова якої вивчається; вільна бесіда з однією чи кількома особами на теми, визначені програмою; адекватна поведінка під час спілкування. Під час навчання діалогічного мовлення слід спонукати учнів професійних ліцеїв технічного профілю до використання міміки і жестів, які доповнюють саму розмову.

У зв'язку з підготовкою учнів професійних ліцеїв технічного профілю до державної підсумкової атестації та зовнішнього незалежного оцінювання з англійської мови, серед видів мовленнєвої діяльності особливого значення набувають такі види мовленнєвої діяльності, як письмо і читання. В процесі навчання письма учні виконують письмові завдання, обсяг яких становить не менше 16 речень на початку навчання (наприкінці навчання – не менше 18 речень). Учні заповнюють анкети; пишуть поздоровлення, запрошення, оголошення, записки-повідомлення, листи-повідомлення, використовуючи форми опису і розповіді для вираження своїх вражень, думок тощо.

У процесі іншомовного читання в центрі уваги знаходиться розвиток в учнів професійних ліцеїв технічного профілю вмінь ознайомлювального й аналітичного читання [6, с. 15]. Учні читають (з повним розумінням) тексти обсягом не менше 1800 друкованих знаків за годину (наприкінці навчання не менше 1900 друкованих знаків), які містять знайомий мовний матеріал. Серед завдань основним є знаходження певної інформації у текстах. Матеріалом для читання виступають автентичні й оригінальні різножанрові тексти. В професійних ліцях технічного профілю доречно використовувати професійно орієнтовані тексти. В таких текстах можуть зустрічатись незнайомі для учнів лексичні одиниці, які стають зрозумілими, наприклад, при використанні наочності, тлумачення або контексту. Слід зауважити, що «зазвичай до професійно-технічних навчальних закладів вступають учні, рівень іншомовної підготовки яких досить невисокий і фрагментарний» [2, с. 89]. Це доказує необхідність пошуку нових підходів і методик навчання іноземних мов, оновлення методів, форм і засобів навчання в середніх спеціальних навчальних закладах, зокрема професійних ліцях технічного профілю, які б сприяли іншомовній підготовці учнів.

Висновки. У ХХ столітті на зміну існуючим закладам, що надавали професійну освіту в Україні, виникають середні професійно-технічні навчальні заклади, училища, професійні школи, середні спеціальні навчальні заклади, професійні ліцеї. На початку ХХІ століття провідну роль мають професійні ліцеї технічного профілю. В цей період виокремлюється технічний напрям

поглибленого вивчення предметів. Для викладання іноземних мов характерним стає розширення змісту загальноосвітньої і практичної цілей. В системі серед-

ньої професійної освіти розпочинається запровадження нових методів навчання, які сприяють продуктивному використанню іноземної мови.

ЛІТЕРАТУРА

- [1] Возниця Б.В. Ситуативний підхід до розвитку усного мовлення в учнів професійно-технічних навчальних закладів на уроках англійської мови / Б.В. Возниця // Таврійський вісник освіти. – 2013. – № 1. – С. 37–45.
- [2] Голяк М. Формування професійних якостей майбутніх фахівців туристичної галузі у процесі іншомовної підготовки у ПТНЗ / М. Голяк // Педагогіка і психологія професійної освіти. – 2013. – № 4. – С. 87–95.
- [3] Гончар М.В. Розвиток нижчої професійної освіти на Півдні України у II половині XIX – початку XX століття [Текст] : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01 / Гончар Михайло Васильович ; Терноп. нац. пед. ун-т ім. Володимира Гнатюка. – Тернопіль, 2016. – 242 с.
- [4] Жерновникова О.А. Особливості підготовки студентів педагогічних ВНЗ до професійної діяльності в гімназіях та ліцеях / О.А. Жерновникова // Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах. – 2014. – Вип. 36. – С. 549–554.
- [5] Іноземна мова: програма для загальноосвітніх навчальних закладів 10 – 11 класи. Рівень стандарту. Академічний рівень. Профільний рівень. – К.: [Поліграфкнига], 2010. – 111 с.
- [6] Іноземні мови. 1 – 11 класи : методичні рекомендації щодо організації навчально-виховного процесу в 2015/2016 навчальному році з коментарем провідних фахівців. – Харків : Видавництво «Ранок», 2015. – 96 с.
- [7] Про професійно-технічну освіту [Електронний ресурс] : закон України [прийнято Верхов. Радою 1998, № 32, ст. 215]. – Режим доступу : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/103/98-%D0%B2%D1%80>
- [8] Програма для середніх спеціальних навчальних закладів (для всіх спеціальностей): англійський мови. – М.: «Высшая школа», 1978. – 13 с.
- [9] Черкашина О. Стан навчально-методичної роботи в системі професійно-технічної освіти України і Донбасу у 60 – 70ті роки XX ст. / О. Черкашина // Гуманізація навчально-виховного процесу : збірник наукових праць. – Слов'янськ : СДПУ, 2011. – Вип. LV. – Ч. III. – С 175–187.

REFERENCES

- [1] Voznytsya B.V. Situational approach to the development of speech in vocational-technical schools for English lessons / B.V. Voznytsya // Tavriiskiy visnyk osvity. – 2013. – № 1. – P. 37–45.
- [2] Holyak M. Formation of professional skills of future professionals of the tourism industry in the process of foreign language teaching in vocational school / M. Holyak // Pedagogika i psikhoholohiya profesiyanoi osvity. – 2013. – № 4. – P. 87–95.
- [3] Honchar M.V. The development of primary vocational education in the South of Ukraine in the second half of XIX – beginning of XX century [Text]: Dis. ... Candidate. ped. Sciences : 13.00.01 / Honchar Mykhaylo Vasyl'ovych ; Ternop. nats. ped. un-t im. Volodymyra Hnatyuka. – Ternopil', 2016. – 242 p.
- [4] Zhernovnykova O.A. Features of preparation of teacher students for professional careers in gymnasiums and lyceums / O.A. Zhernovnykova // Pedagogika formuvannya tvorchoyi osobystosti u vyshchii i zahal'noosvitniy shkolakh. – 2014. – № 36. – P. 549–554.
- [5] Foreign language : program for secondary schools 10 – 11 grades. Standard level. Academic level. Profile level. – K. : [Polihrafknyha], 2010. – 111 p.
- [6] Foreign languages. 1 – 11 grades : methodical recommendations in relation to organization of educational-pedagogical process in 2015/2016 acadmic year with the comment of leading specialists. – Kharkiv : Vydavnytstvo «Ranok», 2015. – 96 p.
- [7] About vocational education [electronic resource]: the law of Ukraine [is accepted by Verkhovna Rada in 1998, № 32, article 215]. - Access: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/103/98-%D0%B2%D1%80>
- [8] The program for secondary specialized educational institutions (for all specialities) : English language. – M. : «Vysshaya shkola», 1978. – 13 p.
- [9] Cherkashina O. Condition of teaching-methodical work in the system of professional-technical education of Ukraine and Donbass in 60th-70th years of XXth century / O. Cherkashina // Humanizatsiia navchalno-vykhovnoho protsessu : zbirnyk naukovykh prats. – Sloviansk : SDPU, 2011. – № LV. – P. III. – P 175–187.

Problem of foreign language education of Ukraine in the professional lyceums of technical profile in XX – beginning of XXI century: historical aspect

Ya. S. Senchenko

Abstract. The basic types of secondary educational establishments of Ukraine in XX – beginning of XXI century, that give vocational training (vocational educational establishments, vocational schools, professional schools, secondary special educational establishments, professional lyceums, professional lyceums of technical profile) are determined in the article; the problem of study of foreign languages in secondary vocational educational establishments is investigated.

Keywords: secondary vocational educational establishments, professional lyceums of technical profile, foreign languages, vocational training, foreign language education.

Проблема иноязычного образования Украины в профессиональных лицеях технического профиля в XX – начале XXI столетия: исторический аспект

Я. С. Сенченко

Аннотация. В статье определены основные типы средних учебных заведений Украины в XX – начале XXI века, которые предоставляют профессиональную подготовку (профессионально-технические учебные заведения, училища, профессиональные школы, средние специальные учебные заведения, профессиональные лицеи, профессиональные лицеи технического профиля); исследована проблема изучения иностранных языков в средних профессиональных учебных заведениях.

Ключевые слова: средние профессиональные учебные заведения, профессиональные лицеи технического профиля, иностранные языки, профессиональная подготовка, иноязычное образование.